

DIFFERENCES BETWEEN THE AMERICAN AND THE EUROPEAN VISION ON THE FREEDOM OF EXPRESSION

Carmen Moldovan, Assist., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The aim of this paper is to highlight the major differences in the approach of the freedom of expression on the two continents with old tradition in protecting fundamental rights.

Freedom of expression enjoys a special position in the hierarchy of rights in the doctrine and jurisprudence of the United States provided by the First Amendment. Its unequivocal wording sets the elements of an unprecedented protection known under the name of American Exceptionalism and apparently no interferences of the State are allowed.

*In Europe, freedom of expression is considered an essential value for the democratic society but at the same time as a non-absolute right. The requirements for the legitimacy of the State interferences are provided by Article 10 of the European Convention on Human Rights which apply as *ius communis* for the State Parties and are under the strict control of the Strasbourg Court.*

Keywords: fundamental rights, protection, interferences, control

Coordonatele principale ale teoriei americane a libertății de exprimare

1.1. Statul libertății de exprimare

Datorită sferei cuprinzătoare a termenului de *exprimare* (*speech*) și posibilității apariției de interese opuse importante, s-a manifestat o grijă deosebită cu privire la proiectarea conținutului libertăților de comunicare în toate statele cu o cultură constituțională sofisticată de protecție a drepturilor omului¹.

Libertatea de exprimare în sistemul juridic al Statelor Unite ale Americii se bucură de cea mai extinsă sferă de aplicare și constituie un principiu constituțional universal aplicabil². Dispoziția din Primul Amendament oferă o protecție fără precedent libertății de exprimare, ceea ce a determinat apariția etichetei "exceptionalism american" (*American Exceptionalism*)³. Accentul în teoria americană se pune mai mult pe uniformitate în aplicarea Primului Amendament la Constituția Statelor Unite (*First Amendment*) și restricțiilor asupra libertății de exprimare – atât din punctul de vedere al conținutului, cât și al aplicării teritoriale.

¹ Steven J. Heyman, *Righting the Balance: An Inquiry into the Foundations and Limits of Freedom of Expression*, în *Boston University Law Review*, Vol. 78, 1998, p. 1316; Frederick Schauer, *Freedom of Expression Adjudication in Europe and America: A Case Study in Comparative Constitutional Architecture*, *Comparative Constitutional Architecture*, Harvard University, John. F. Kennedy School of Government, Faculty Research Working Papers Series, February 2005, p. 4.

² Laurence H. Tribe, *Constitutional Choices*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1985, p. 189; Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *Civil Liberties and the Constitution. Cases and Commentaries*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1990, p. 106; Scott D. Gerber, *The Politics of Free Speech*, în *Social Philosophy and Policy Foundation*, 2004, p. 25; Mattias Kumm, *Constitutional rights as principles: on the structure and domain of constitutional justice*, în *International Journal of Constitutional Law*, Volume 2, Number 3, 2004, p. 585 .

³ Stephen Gardbaum, *The Myth and Reality of American Constitutional Exceptionalism*, în *Michigan Law Review*, Vol. 107, December 2008, p. 392; Garham Wilson, *Exceptionalism in a Time of Stress*, în *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Spring 2009, pp. 455-458; Natsu Taylor Saito, *Human Rights, American Exceptionalism, and the Stories We Tell*, în *Emory International Law Review*, Vol. 23, 2009, p. 43; ³ Aaron. D. White, *Free Speech Protection for the International Internet*, în *DePaul Law Review*, Vol. 58, Winter, 2009, p. 497.

Recunoașterea din prezent a valorii libertății de exprimare, în nucleul dur al libertăților fundamentale recunoscute de sistemul legal american a fost declanșată la începutul secolului XX, constituind o noutate în cadrul jurisprudenței americane, în ciuda consacrării sale încă din 1791. La începutul afirmării sale în jurisprudența instanței supreme, Primul Amendament (*First Amendment*) avea deja vârsta de 218 ani, înregistrându-se o interpretare a conceptului odată cu trecerea timpului și cu experiența acumulată de judecătorii americani.⁴ Determinarea tipurilor de exprimare ce sunt protejate esențiale sunt natura și funcția exprimării⁵.

1.2. Specificul cadrului normativ

Statele Unite ale Americii garantează libertatea de exprimare printr-o dispoziție expresă cuprinsă în Primul Amendament (*First Amendment*) al Constituției potrivit cu care: „*Congresul nu va adopta nicio lege (...) care să restrângă libertatea de exprimare (...)*”⁶. Dispozițiile Primului Amendament se aplică atât legilor adoptate de legiuitor la nivel de stat cât și celor adoptate de către Congresul Statelor Unite⁷.

Termenii cuprinși în dispoziția Primului Amendament la Constituție au caracter univoc și elocvent și stabilesc libertăți fundamentale personale și politice⁸. Cu toate că din formularea Primului Amendament ar rezulta caracterul absolut al dreptului la liberă exprimare, Curtea Supremă nu a dat niciodată o interpretare de acest gen și a încercat să delimiteze tipurile de discurs ce intră în domeniul de aplicare al Primului Amendament, precum și pe cele excluse⁹.

1.3. Inițierea aplicării Primului Amendament și a principiului libertății de exprimare

Afirmarea Primului Amendament în jurisprudența Curții Supreme a Statelor Unite a început odată cu cauzele în legătură cu *Sedition Act* și *Espionage Act*, după primul război mondial¹⁰. The *Espionage Act din 1917* a constituit temeiul condamnării ce a fost contestată pe baza Primului Amendament în cauza *Schenk v. United States*¹¹. Hotărârea din această cauză a lansat *doctrina pericolului clar și iminent*, care a deschis posibilitatea reducerii încălcărilor fundamentale cu privire la libertatea de exprimare, cu toate că decizia în sine a susținut condamnarea și a respins argumentele încălcării drepturilor din Primul Amendament¹².

⁴ Frederick Schauer, *op. cit.*, p. 12.

⁵ David E. Guinn, *Philosophy and Theory of Freedom of Expression*, în International Human Rights Law Institute, DePaul University College of Law, p. 3

⁶ Adoptat la 15 decembrie 1791. Potrivit acestei dispoziții: "Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievance".

⁷ Sheldon Goldman, *Constitutional Law. Cases and Essays*, Second Edition, Harper Collins Publishers, 1991, p. 409; *Robertson v. Baldwin* (1897), C. Herman Pritchett, *Constitutional Civil Liberties*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1984, p. 17; Alpheus Thomas Mason, William M. Beaney, Donald Grier Stephenson, Jr., *American Constitutional Law. Introductory Essays and Selected Cases*, Seventh Edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1983, p. 28; Roger P. Alford, *Free Speech and the Case for Constitutional Exceptionalism: The First Amendment in Cross-Cultural Perspective: A Comparative Legal Analysis of the Freedom of Speech*, în Michigan Law Review, Vol. 106, 2008, p. 1073.

⁸ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 410.

⁹ Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *op. cit.*, p. 108.

¹⁰ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 411; Stephen M. Feldman, *Free Speech, World War I, and Republican Democracy: The Internal and External Holmes*, în First Amendment Law Review, Vol. 6, 2008, p. 192.

¹¹ *Schenk v. United States*.

¹² Sheldon Goldman, *op. cit.*, pp. 411-412.

Doctrina "testului pericolului clar și iminent" ("*clear and present danger test*") a fost dezvoltată începând cu unele cauze din timpul primului război mondial, de către judecătorul Holmes. O prezentare succintă a semnificației acestei doctrine a fost realizată în cauza *Schenk v. U.S.*¹³, astfel: "*În fiecare cauză problema este dacă acele cuvinte folosite sunt folosite în asemenea circumstanțe și de așa natură încât să creeze un pericol clar și prezent că vor determina acele pericole substanțiale pe care Congresul are dreptul să le prevină.*"¹⁴(t.n.). Detalii au fost date ulterior în cauza *Abrams v. U.S.*¹⁵ tot de către judecătorul Holmes.¹⁶

Doctrina a evoluat cu cauzele *Gitlow v. New York*¹⁷ și *Whitney v. California*¹⁸, în care testul a fost restrâns la acele cauze în care opinia fusese exprimată de o manieră pur teoretică și care nu trebuiau să beneficieze de protecție, în opoziție cu acele cauze de instigare în care discursul era deja pus în practică și care ar fi putut fi reprimat pe baza evaluării pericolului pe care îl prezentau, efectuată de către legiuitor și verificată de către judecător pe baza testului caracterului rezonabil (*reasonableness test*). Acest nou criteriu a fost dezvoltat în cauzele *Dennis v. U.S.*¹⁹ și *Yates v. U.S.*²⁰

În cauza *Brandenburg v. Ohio*²¹, a fost reafirmată teza potrivit căreia libertatea de exprimare poate fi restricționată doar în cazul în care afirmațiile sunt făcute pentru a produce o acțiune ilegală iminentă sau este posibil să incite ori să producă o astfel de acțiune²². Un aspect deosebit de important este reprezentat în cauză de distincția dintre „instigare” („incitement”) care nu este inclusă în domeniul de protecție a Primului Amendament și „susținere” („advocacy”) despre care se consideră că este inclusă în aria de protecție a Primului Amendament²³.

Decizia pronunțată în această cauză prezintă importanță întrucât stabilește un standard pentru înțelegerea întinderii protecției exprimării în Constituția Statelor Unite ale Americii, precum și interpretarea instanței supreme cu privire la restricțiile prealabile (*prior restraints*)

¹³*Schenk v. U.S.*, 47, at. 52 (1919).

¹⁴ "The question in every case is whether the words used are used in such circumstances and of such a nature as to create a clear and present danger that they will bring about the substantive evils that Congress has a right to prevent".

¹⁵*Abrams v. U.S.*, 250 U.S. 616 (1919).

¹⁶ "Doar pericolul prezent al unui rău, prejudiciu imediat sau intenția de a-l produce permite Congresului să stabilească o limită exprimării de opinii unde nu sunt avute în vedere drepturi private"(t.n.) "It is only the present danger of immediate evil or the intent to bring it about that warrants Congress in setting a limit to the expression of opinion where private rights are not concerned".

¹⁷*Gitlow v. New York*, 268 U.S. 652 (1925).

¹⁸*Whitney v. California*, 274 U.S. 357 (1927).

¹⁹*Dennis v. U.S.* 341, U.S. 494 (1951).

²⁰*Yates v. U.S.*, 354 U.S. 298 (1957).

²¹*Brandenburg v. Ohio*, U.S. 395, 444, 447 (1969) - În cauză, apelantul, lider al grupului Ku Klux Klan, fusese condamnat la 10 ani închisoare și 1000 de dolari amendă, în baza dispozițiilor penale din Ohio pentru "susținerea obligației, necesității infracțiunilor, sabotaj, violență sau metode nelegale de terorism ca mijloace de obținere a reformei industriale sau politice" și "pentru întrunirea voluntară cu orice societate, grup sau adunare de persoane formate să învețe să susțină doctrina actelor de violență ("criminal syndicalism"). Condamnatul a contestat constituționalitatea dispozițiilor legale în baza Primului Amendament și Amendamentului al paisprezecelea.

²² Ellen Parker, *Implementation of the UK Terrorism Act 2006*, în *Emory International Law Review*, No. 21, 2007, p. 745.

²³Alessandro Pizzorusso, *The Constitutional Treatment of Hate Speech*, în Académie Internationale de Droit Comparé/ International Academy of Comparative Law, *Convergence of legal systems in the 21st century (La convergence des systèmes juridiques au 21e siècle)*, General Reports delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law (*Rapports généraux du XVIe Congrès de droit comparé*) Brisbane, Australia, 2002, Bruylant, Bruxelles, 2006, p. 1231.

asupra exprimării - adică măsuri care să prevină exprimarea sau publicarea discursurilor, prin opoziție cu măsurile ulterioare care sancționează sau acordă remedieri pe cale civilă pentru prejudicii provocate prin exprimare²⁴.

1.4. Libertatea presei- formă a principiului libertății de exprimare

Dreptul instituțiilor media de a publica și de a difuza știri reprezintă o valoare esențială pentru orice societate deschisă, în lipsa unei prese libere și independente fiind imposibilă dezvoltarea democrației. Libertatea presei constituie unul dintre motivele de mândrie a naționalilor americani, fiind considerată a patra ramură a guvernului²⁵ și are o tradiție veche în doctrina americană, având, ca și celelalte drepturi stabilite de Primul Amendament, un caracter non-absolut²⁶.

Textul din Primul Amendament a fost interpretat în sensul că permite oprirea literalmente a presei de către guvern doar în condiții excepționale (e.g., în timpul unui război când ziarele ar intenționa publicarea unor secrete referitoare la deplasarea trupelor)²⁷. Libertatea de a publica fără cenzură este aproape absolută. Guvernului îi revine o sarcină grea în a demonstra că un ziar nu poate publica o știre sau că aceasta nu poate fi difuzată. Aceasta a fost perspectiva Curții Supreme în hotărârea pronunțată în cauza *Near v. Minnesota* din 1931²⁸ în care a făcut referire la garanția împotriva *interdicției prealabile (prior restraint)* a unei publicații.

Prezumția împotriva restricțiilor prealabile instituită în hotărârea din cauza *Near v. Minnesota* a fost reafirmată în cauza privind *dosarele Pentagonului (Pentagon Cases)*, *New York Times Co v. United States*²⁹. Aceasta reprezintă cea mai semnificativă provocare în materie de libertate a presei³⁰. În cauză, guvernul încercase fără succes să oprească publicarea unor articole jurnalistice ce includeau extrase ale Pentagonului cu privire la istoria implicării masive americane în Vietnam³¹. Curtea Supremă a susținut că guvernul nu îndeplinise sarcina de a justifica restricțiile prealabile.

Libertatea presei și interpretarea permisivă a acesteia nu se identifică cu *dreptul de a calomnia*. Presa a fost sancționată de instanțe cu plata de despăgubiri pentru publicarea de articole calomnioase³². Decizia de referință din 1964 în cauza *New York Co v. Sullivan*^{33a}

²⁴ Arthur Mark Weisburd, *Freedom of Expression and Association*, în *Comparative Human Rights Law. Vol. I. Expression, Association, Religion*, Carolina Academic Press, Comparative Law Series, Durham, 2008, pp. 88-89.

²⁵ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 461.

²⁶ Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *op. cit.*, p. 131.

²⁷ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 461.

²⁸ *Near v. Minnesota*, 283 U.S. 697 (1931) - În această cauză a fost apreciată ca neconstituțională o reglementare din Minnesota în baza căreia autoritățile publice au posibilitatea de a trage la răspundere un ziar pentru publicarea unor materiale scandaloase și defăimătoare numai dacă deținătorul sau editorul poate să aducă elemente probatorii concludente pentru a convinge instanța de judecată de adevărul acuzațiilor și au fost publicate din motive întemeiate și justificate

²⁹ *New York Times Co v. United States*, 403 U.S. 713 (1971); Lucrările proveneau dintr-un studiu în mai multe volume, întreprins sub îndrumarea Ministerului Apărării (Defence Department), asupra circumstanțelor care au determinat implicarea Statelor Unite în războiul din Vietnam. Studiul era clasificat ca secret, însă o persoană care avusese acces la volumele respective datorită slujbei pe care o avea la o agenție privată de securitate, a încălcat regulile guvernului cu privire la securitate și a furnizat copii către presă. După un timp de gândire de câteva luni, *New York Times* a început publicarea acestora la 13 iunie 1971, fiind urmat și de alte ziare.

³⁰ C. Herman Pritchett, *op. cit.*, p. 63.

³¹ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 462; Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *op. cit.*, p. 137.

³² Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 463.

schimbat optica cu privire la calomnie. În speță, un comisar de poliție a promovat o acțiune cu privire la acuzațiile dintr-un anunț publicat în ziar ce sugera, în opinia sa, că era responsabil pentru tratamentul aspru aplicat de poliția locală unor demonstranți anti-segregaționiști.

Curtea Supremă a statuat că un funcționar public nu are dreptul la despăgubiri pentru publicarea de afirmații ce calomniază decât dacă poate fi dovedită „intenția efectivă” (*actual malice*) a autorului, noțiune ce presupune ca declarația să fi fost făcută „cunoscându-se faptul că era falsă sau ignorând falsitatea acesteia”. Legislația statului în cauză, care apăra aflarea adevărului, nu oferea o protecție adecvată libertății de exprimare. Pârâtul nu ar fi putut dovedi că acuzațiile erau justificate. Mai mult, teama unui ziar că nu ar putea să convingă un juriu de adevărul acestor afirmații ar putea determina decizia de a nu publica știri ce sunt corecte sau pe care le consideră, din motive întemeiate, ca fiind corecte.

Această interpretare din partea instanței supreme a determinat modificarea interpretării anterioare, potrivit cu care, acuzatului îi revenea sarcina de a proba caracterul adevărat al declarațiilor făcute³⁴. Doctrina elaborată în decizia din cauza *New York Times* a reprezentat o extindere majoră a Primului Amendament și o răsturnare a sarcinii probei.³⁵ Raționamentul acesta a fost reafirmat constant, Curtea reținând că o personalitate publică nu poate obține daune-interese pentru cauzarea intenționată de suferință emoțională, dacă este parodiată³⁶.

Cu toate acestea, Curtea a adus și modificări acestei interpretări, facilitând posibilitatea pentru particulari de a obține câștig de cauză în procese de calomnie cu presa³⁷. În decizii pronunțate în cauzele *Gertz v. Robert Welch*³⁸ și *Wolston v. Reader's Digest Association*³⁹, Curtea a decis că particularii, inclusiv infractorii condamnați, nu sunt figuri publice și, în consecință, pot să promoveze acțiuni pentru calomnie fără a trebui să probeze „intenția reală”, fiind suficientă probarea neglijenței, în procesele de calomnie împotriva mijloacelor media.

Unul dintre aspectele îndelung dezbătute, comune și altor sisteme de drept naționale sau convenționale, este reprezentat de confidențialitatea surselor jurnaliștilor și a gradului până la care aceasta poate fi extinsă⁴⁰.

Reprezentative sunt hotărârile pronunțate de instanța supremă în cauzele *Branzburg v. Hayes*⁴¹, *In re Pappas*⁴² și *United States v. Caldwell*⁴³ în anul 1972. În aceste cauze reporterii

³³*New York Times v. Sullivan*, publicată în *United States Reports*, Vol. 376, 1964, pp. 254-300; Curtea Supremă a avut ca sarcină să determine care sunt limitele, în cazul în care există, impuse de Primul Amendament asupra autorităților statelor de a impune răspunderea pentru afirmații defăimătoare privind conduita oficială a oficialilor guvernamentali.

³⁴ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 464.

³⁵*Ibidem*; Alpheus Thomas Mason, William M. Beaney, Donald Grier Stephenson, Jr., *op. cit.*, p. 488.

³⁶*Hustler Magazine v. Falwell*, publicată în *United States Reports*, Vol. 485, 1988 - "Primul Amendament nu recunoaște existența așa numitelor idei "false" (The First Amendment recognizes no such thing as a "false" idea"...)", Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 489, p. 464; Concluzia din această hotărâre este că un editor se bucură de o largă protecție a discursului politic în încercarea de a distruge caracterul unei persoane publice prin intermediul unei parodi vulgare, în Ronald J. Krotoszynski, *The Perils and the Promise of Comparative Constitutional Law: The New Globalism and the Role of the United States in Shaping Human Rights*, în *Arkansas Law Review*, Vol. 61, 2009, p. 615.

³⁷ Sheldon Goldman, *op. cit.*, p. 464.

³⁸*Gertz v. Robert Welch, Inc.*, publicată în *United States Reports*, Vol. 418, 1974, p. 323-402.

³⁹*Wolston v. Reader's Digest Association*, publicată în *United States Reports*, Vol. 44, 1979, p. 157.

⁴⁰ Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *op. cit.*, p. 135.

⁴¹*Branzburg v. Hayes*, 408 U.S. 665 (1972), 465, 484.

⁴²*In re Pappas v. Hayes*, 408 U.S. 665 (1972)

au încercat să evite darea de depoziții în fața jurașilor⁴⁴. În aceste cauze, Curtea Supremă a decis că reporterii, la fel ca toți ceilalți cetățeni nu beneficiază de privilegiul de a nu se prezenta în fața jurașilor și de a nu răspunde la întrebări cu privire la sursele informațiilor lor⁴⁵.

Prin această concluzie, Curtea Supremă a refuzat să dea o interpretare distinctă dispozițiilor Primului Amendament cu privire la presă și a refuzat să recunoască dreptul constituțional al ziariștilor de a nu divulga sursele de informare⁴⁶ fără însă a face precizări dacă această interdicție are sau nu caracter general pentru toate tipurile de proceduri ori este aplicabilă doar atunci când ziariștii sunt citați în fața *grand jury* și fără a realiza vreo legătură cu eventualele drepturi pe care le-ar avea sursele de informație⁴⁷.

1.5. Limite ale domeniului de protecție a Primului Amendament

În Statele Unite ale Americii discursul de ură (*hate speech*) este văzut ca prețul pe care trebuie să îl plătească societatea pentru a proteja libertatea de exprimare⁴⁸. În principiu, dispozițiile Primului Amendament protejează discursul de ură, sub forma principiului neutralității, însă această protecție nu este una fără rezerve și nu se extinde la toate formele de exprimare.

Textul Primului Amendament (*First Amendment*) nu conține nicio prevedere cu referire la dreptul persoanei de a aduna informații, accesul la informații. Curtea Supremă a încercat în anii '60 să stabilească întinderea dreptului la liberă exprimare și dacă aceasta cuprinde și dreptul persoanei de a aduna informații, în legătură cu libera circulație a informațiilor. Interpretarea instanței americane apare ca anormală în schema generală a libertății de exprimare prin faptul că defavorizează circulația informațiilor de natură politică inerentă, iar protecția activității de adunare a informațiilor tinde să fie aplicată doar la un singur tip de informație și anume știrile, atitudine nejustificată și neadecvată pentru a facilita libera circulație a ideilor, ce constituie marca oricărei societăți ce acordă prevalență informațiilor și cunoașterii⁴⁹.

---

⁴³ *United States v. Caldwell* (480 U.S. 665).

⁴⁴ În cauza *Branzburg*, un reporter care scrisese mai multe articole despre traficul de droguri urmărea să evite a fi întrebat despre numele persoanelor pe care le văzuse în posesia de droguri (marijuana și hașiș). În cauza *Pappas*, un reporter de televiziune dorea să evite chemarea în fața *grand jury* pentru a relata despre activități pe care le observase la o petrecere în centrul Panterelor negre (Black Panther). În cauza *Caldwell*, guvernul promovase apel împotriva unei decizii judecătorești prin care nu fusese condamnat pentru sfidarea instanței un reporter al New York Times pentru refuzul de a se prezenta în fața jurașilor și a relata despre diverse interviuri pe care le luase unor membri ai Panterelor negre.

⁴⁵ Lucius J. Barker, Twiley W. Barker Jr., *op. cit.*, p. 136; Jaime M. Porter, *Not Just "Every Man": Revisiting the Journalist's Privilege Against Compelled Disclosure of Confidential Sources*, în *Indiana Law Journal*, vol. 82, 2007, p. 554.

⁴⁶ Barry P. McDonald, *The First Amendment and the Free Flow of Information: Towards A Realistic Right to Gather Information in the Information Age*, în *Ohio State Law Journal*, vol. 65, 2004, p. 277; David Rudenstine, *A reporter keeping confidences: more important than ever*, în *Cardozo Law Review*, vol. 29, 2009, p. 1434-1435.

⁴⁷ David Abramowicz, *Calculating the public interest in protecting journalists' confidential sources*, în *Columbia Law Review*, vol. 108, 2008, pp. 1952-1956; Eric M. Freedman, *Reconstructing Journalists' Privilege*, în *Cardozo Law Review*, vol. 29, 2008, p. 1388.

⁴⁸ Onder Bakircioglu, *Freedom of Expression and Hate Speech*, în *Tulsa Journal of Comparative & International Law*, Fall, Vol. 16, 2008, p. 14.

⁴⁹ Barry P. McDonald, *op. cit.*, pp. 64-65.

Coordonatele principale ale teoriei europene a libertății de exprimare

1.6. Cadrul normativ

Libertatea de exprimare este protejată de dispozițiile articolului 10 din Convenția europeană pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale, caracterizate printr-o "economie generală"⁵⁰, însă care a generat dezbateri fără precedent între drepturile garantate de Convenție⁵¹. Formularea utilizată în cuprinsul articolului 10⁵² din Convenție este similară cu articolele 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 și din Pactul internațional al Națiunilor Unite din 1966 privind drepturile civile și politice.

Sub denumirea generică *libertate de exprimare*, articolul 10 cuprinde libertatea de opinie și libertate de informare. Aceasta din urmă este de asemenea recunoscută ca un drept fundamental al individului, protejat contra ingerințelor din partea autorităților naționale. În mod constant, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în jurisprudența sa a subliniat rolul deosebit de important pe care îl prezintă libertatea de exprimare ca element al unei societăți democratice. Libertatea de informare, componentă a libertății de exprimare, se află în centrul noțiunii de societate democratică, pluralistă și care respectă drepturile fundamentale. Libertatea de informare, cuprinde la rândul său, două elemente constitutive: libertatea de a primi informații și libertatea de a comunica informații și idei.⁵³

Articolul 10 din Convenție nu consacră și un drept de acces la informații în situația în care persoana care deține informațiile nu dorește să le comunice.⁵⁴

Similar diversității elementelor constitutive ale libertății de exprimare, exercițiul acestui drept are un domeniu vast de aplicare, în consecință a fost creată o problemă destul de complexă și cu privire la limitele admisibile în exercitarea liberei exprimări, aspect ce subliniază amploarea domeniului. Cu toate că în articolul 10 nu se realizează în mod expres o distincție între diferite forme de discurs, interpretarea jurisdicțională a instanței de la Strasbourg a trasat în cursul a zeci de ani de activitate o ierarhie între diferitele tipuri de discurs protejate și a exclus alte forme din sfera de aplicare a Convenției. Ca regulă generală, articolul 10 din Convenția europeană protejează toate formele de idei și informații, sub rezerva par. 2⁵⁵, fără a avea relevanță conținutul. Totuși, acest aspect nu determină consacrarea unei protecții egale pentru toate tipurile de mesaje și discursuri, regula de bază ce

⁵⁰Frédéric Sudre, *Droit communautaire et liberté d'information au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*, în *European Journal of International Law*, Vol. 31, 1991, p. 32.

⁵¹Jean-François Burgelin, *L'article 10 de la Convention Européenne des droits de l'homme*, în *Mélanges en l'honneur de Philippe Leger. Le droit à la mesure de l'homme*, Editions Pedone, Paris, 2006, p. 127.

⁵²Art. 10 par. 1 din Convenție prevede: „Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, cinematografie sau televiziune unui regim de autorizare”.

⁵³Gérard Cohen-Jonathan, *La Convention européenne des droits de l'homme*, Edition Economica, Paris, Presses Universitaires D' Aix -Marseille, Aix-en-Provence, 1989, pp. 449-450.

⁵⁴Adrian Tudorică, Dragoș Bogdan, *Articolul 10. Dreptul la libertatea de exprimare*, în (coord.) Dragoș Bogdan, Mihai Selegean, *Drepturi și libertăți fundamentale în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Editura All Beck, București, 2005, p. 470.

⁵⁵Par. 2 al articolului 10 constituie clauza de limitare a exercițiului libertății de exprimare și prevede: "Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități, poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești".

fundamentează întinderea protecției unei anumite forme de exprimare fiind dată de importanța efectivă pe care o are pentru societatea democratică, într-un raport direct proporțional: o importanță crescută are ca efect o protecție mai ridicată din partea Curții.⁵⁶

1.7. Caracterul relativ al principiului libertății de exprimare. Restricțiile ce pot fi aplicate

Libertatea de exprimare, în sensul jurisprudenței Curții Europene are ca obiectiv principal garantarea pluralismului ca element esențial al unei societăți democratice, în mod deosebit prin protejarea dreptului fiecărei persoane de a răspândi în mod liber idei și informații. Rezultă implicit că indivizii nu au doar dreptul de a-și forma propriile opinii cu privire la orice subiect, ci și dreptul de a contribui la dezbateră publică în societate.⁵⁷ Democrația politică efectivă și respectarea drepturilor fundamentale este de neconceput fără libertatea de exprimare.⁵⁸ Din acest considerent, în jurisprudența Curții se precizează faptul că limitele exercițiului libertății de exprimare, care nu are caracter absolut⁵⁹ trebuie să fie prevăzute în mod strict, chiar și atunci când privesc idei șocante.⁶⁰

Instrumentele internaționale, ca și reglementările de drept intern, au prevăzut eventualitatea conflictelor dintre exercitarea libertății de exprimare cu alte drepturi fundamentale, ceea ce a determinat inserarea în cuprinsul acestora a unor clauze generale sau speciale, de limitare a exercițiului libertății de exprimare⁶¹.

În cadrul sistemului convențional european, libertatea de exprimare este limitată în primul rând de două dispoziții speciale ale Convenției: articolele 17 și 16 din Convenție. Articolul 17 se referă la discursurile care propagă, incită sau justifică ura bazată pe intoleranță⁶². Astfel, un discurs ce justifică politica nazistă nu poate beneficia de protecția oferită de dispozițiile articolului 10 din Convenție, iar negaționismul și revizionismul nu pot fi analizate prin raportare la garanțiile articolului 10 din Convenție, întrucât articolul 17 nu permite exercitarea libertăților protejate de Convenție în scopuri contrare acestora.

Curtea a decis că prin articolul 10 din Convenție nu este protejat mesajul "*Jos Islamul! Să protejăm poporul britanic!*" afișat la o fereastră alături de o fotografie a turnurilor gemene din New York în flăcări, pe motiv că un astfel de mesaj constituie un atac la adresa unui întreg grup religios, tip de mesaj exclus de la protecție în temeiul articolului 17.⁶³

⁵⁶Koen Lemmens, *La Presse et la protection de l'individu. Attention aux chiens de garde!*, De Boeck & Larcier, Collection de thèses, Bruxelles, 2004, p. 143.

⁵⁷ Javier Martinez-Torrón, *Freedom of Expression versus Freedom of Religion in the ECHR*, în (ed.) Andras Sajó, *Censorial sensitivities: free speech and religion in a Fundamentalist World (Issues in Constitutional Law)*, Boom Eleven International, 2007, p. 261.

⁵⁸ Rait Maruste, *The Scope and Limits of Freedom of Expression (Article 10 of ECHR)*, în *Bulletin des droits de l'homme*, no. 11/12, 2005, p. 94.

⁵⁹ Paul Cliteur, *The Changing Nature of the Freedom of Speech*, *Geschakeld Recht*, Kluwer-Deventer, 2009, p. 45.

⁶⁰Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Handyside c. Regatul Unit al Marii Britanii*, 7 decembrie 1976, § 49. Toate hotărârile și deciziile citate sunt disponibile la adresa: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

⁶¹*La liberté d'expression, le parlement et la promotion de la tolérance*, Union interparlementaire, Rapports et Documents No. 50, Genève, 2006, p. 31.

⁶² Comisia Europeană a Drepturilor Omului, decizia din cauza *Glimmerveen ș.a.*, 11 octombrie 1979; Comisia Europeană a Drepturilor Omului, decizia din cauza *Kühnen c. Germania*, 12 mai 1988.

⁶³ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, decizia de inadmisibilitate în cauza *Norwood c. Regatul Unit al Marii Britanii*, 16 noiembrie 2004.

Dispozițiile articolului 16, ce se aplică și în cazul dreptului de întrunire și asociere, autorizează statul parte să impună restricții activității politice a străinilor.⁶⁴

La aceste restricții speciale se adaugă rezerva generală de ordine publică prevăzută de articolul 10, par. 2 din Convenție- ingerința statului trebuie să fie prevăzută de lege, să urmărească un scop legitim și să fie necesară.

Libertatea de exprimare poate intra în conflict cu alte drepturi fundamentale, cum sunt prezumția de nevinovăție (articolul 6 par. 2) sau, în cazuri mult mai numeroase, dreptul la viață privată și componentele sale (art. 8 din Convenție). Dacă analizăm "ierarhia" dispozițiilor convenționale, s-ar putea formula ideea că aceasta din urmă este superioară libertății de exprimare, ceea ce ar veni să completeze articolul 10 par. 2, sub aspectul obiectivului legitim al protejării drepturilor altor persoane.⁶⁵

În exercitarea controlului compatibilității măsurilor naționale cu garanțiile Convenției, Curtea este în mod deosebit exigentă în ceea ce privește examinarea condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească aceste restricții. Așa cum a fost subliniat în mod constant în jurisprudența Curții, începând cu hotărârea pronunțată în cauza *Handyside*, libertatea de exprimare constituie un principiu fundamental într-o societate democratică, iar restricțiile autorizate sunt excepții ce implică o interpretare restrictivă.⁶⁶

Hotărârea pronunțată în această cauză constituie prima încercare a Curții Europene de a enunța principii clare în ceea ce privește garantarea convențională a libertății de exprimare iar contribuția acesteia este notabilă pe mai multe planuri: a fost extins domeniul de protecție de la ideile și informațiile inofensive și la cele ofensatoare sau șocante ce trebuie tolerate într-o societate democratică.⁶⁷ Asocierea în mod necesar a libertății de exprimare cu progresul societății democratice contemporane apare ca un postulat.⁶⁸

Spre deosebire de celelalte drepturi relative, în cazul libertății de exprimare restricțiile ce pot fi impuse la nivel național sunt reglementate de o manieră mai extinsă, datorită atașamentului statelor vestice pentru libertatea de exprimare.⁶⁹

Curtea Europeană a interpretat în mod constant de o manieră extensivă și permisivă conținutul libertății de exprimare și al elementelor sale constitutive, mergând până la recunoașterea unei garanții convenționale a unui drept de a șoca prin afirmații. Cu toate acestea, instanța europeană de contencios al drepturilor omului nu a adoptat și viziunea că în temeiul articolului 10 din Convenție este garantat un drept de a insulta, calomnia, de a instiga populația la nerespectarea regulilor, de a instiga la ură rasială, discriminare, apologia crimelor de război, negarea Holocaustului, trasându-se astfel limitele de exercitare a acestei libertăți atât de extinse în conținut. Motivul principal care fundamentează limitarea formelor de manifestare a ideilor este reprezentat de caracterul relativ al libertății de exprimare, fiind

⁶⁴ F. Sudre, *op. cit.*, p. 498; Gérard Cohen- Jonathan, *Article 10*, în (dir.) Louis-Edmond-Pettiti, Emmanuel Decaux, Pierre-Henri Imbert, *La Convention européenne des droits de l'homme. Commentaire article par article*, 2e édition, Edition Economica, Paris, 1999, p. 386.

⁶⁵ Gérard Cohen-Jonathan, *Article 10*, *op. cit.*, p. 466.

⁶⁶ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Sunday Times c. Regatul Unit al Marii Britanii*, 26 aprilie 1979.

⁶⁷ Luzius Wildhaber *The European Court of Human Rights - 1998-2006. History, Achievements, Reform*, N.P. Engel Publisher, 2006, pp. 212-213.

⁶⁸ Patrick de Fontbressin, *La liberté d'expression et ses limites*, în (dir.) Pierre Lambert, *Les parties liberticides de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 15.

⁶⁹ (eds.) Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Fourth Edition, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2006, p. 793.

permisă aplicarea de restricții, cu respectarea exigențelor prevăzute în par. 2 al articolului 10 din Convenție.

1.8. Statutul presei

Cu toate că în multe cazuri, înțelegerea jurisprudenței instanței de la Strasbourg este greu de înțeles, datorită lipsei de uniformitate, nu aceeași este situația în ceea ce privește activitatea mijloacelor media.⁷⁰ Libertatea presei și jurnaliștii au un statut special în interpretarea instanței europene, care în cele multe cazuri se pronunță în favoarea acestora. Dincolo de protejarea în sistemul Convenției a ideilor ce șochează sau îngrijorează, instanța europeană consacră și protecția surselor de informare a jurnaliștilor⁷¹, aplicând un tratament de excepție celor ce exercită această activitate, iar în unele cazuri, a recunoscut pentru ziariști posibilitatea de a merge până la insultă în raport de personalități politice.⁷²

Curtea a extins atât de mult protecția libertății jurnalistice, încât s-a vorbit despre o afirmare spectaculoasă a acesteia⁷³ sau despre faptul situării presei înafara dreptului⁷⁴.

Concluzii

Între reglementarea americană și cea non-americană există diferențe semnificative de structură dar și de substanță. Domeniul de aplicare al libertății de exprimare în sensul dispozițiilor din Primul Amendament (*First Amendment*) la Constituția Statelor Unite ale Americii este unul mai extins față de alte reglementări naționale sau chiar internaționale (e. g., Convenția europeană a drepturilor omului și interpretarea dispozițiilor acesteia de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului). Un aspect ce distanțează surprinzător de mult cele două sisteme, constă în faptul că *First Amendment* protejează instigarea la ură rasială, negarea Holocaustului și discursul de ură, care sunt incriminate în majoritatea legislațiilor naționale sau internaționale și sunt excluse de la aria de protecție a principiului libertății de exprimare⁷⁵.

O diferență esențială între interpretarea americană și cea europeană constă în faptul că judecătorii europeni evaluează limitele libertății de exprimare prin prisma unor standarde⁷⁶ enumerate în Convenția europeană a drepturilor omului, în timp ce judecătorii americani au aceeași sarcină de a evalua - după o lege de fier: inexistența unei legi⁷⁷. În principiu, în

⁷⁰ Koen Lemmens, *op. cit.*, p. 149.

⁷¹ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, hotărârea din 26 martie 1996 în cauza Goodwin contra Regatul Unit al Marii Britanii – „Protecția surselor jurnalistice este una din pietrele de temelie ale libertății presei (...). Absența unei astfel de protecții ar putea descuraja sursele jurnalistice să ajute presa în informarea publicului pe teme de interes general”.

⁷² Curtea Europeană a Drepturilor Omului, hotărârea din 1 iulie 1997 în cauza *Oberschlick c. Austria* (No. 2).

⁷³ Frédéric Sudre, Jean-Pierre Marguénaud, Joël Andriantsimbazovina, Adeline Gouttenoire, Michel Levinet, *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, 3e édition, Presse Universitaire de France, Paris, 2005, p. 437.

⁷⁴ Jean Morange, *La protection de la réputation ou des droits d'autrui et la liberté d'expression*, în *Mélanges en hommage du doyen Gérard Cohen-Jonathan*, vol. 2, Edition Bruylant, Bruxelles, 2004, p. 1247.

⁷⁵ Frederick Schauer, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁶ Standardele sunt cele fixate de dispozițiile articolului 10 par. 2 din Convenția europeană a drepturilor omului, care autorizează ca statele să limiteze exercițiul libertății de exprimare pe motive de "securitate națională, integritate teritorială sau siguranță publică, pentru apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești". Judecătorii europeni revizuiesc, verifică interpretarea acestor standarde de către state.

⁷⁷ Elisabeth Zoller, *Freedom of Expression: "Precious Right" in Europe, "Sacred Right" in the United States?*, în *Indiana Law Journal*, Summer, 2009, 84 Ind. L.J. 803, p. 807.

conformitate cu formularea Primului Amendament, nicio lege nu poate restrânge libertatea de exprimare. În lipsa unor standarde funcționale, Curtea Supremă a fost obligată să impună o serie de reguli categorice și rigide statelor, cum este cerința ca dispozițiile normative ale statelor cu privire la libertatea de exprimare să aibă un conținut neutru sau să servească unui interes "convingător de stat", cerință ce poate fi îndeplinită cu greu. Având la dispoziție aceste mijloace de control, jurisprudența americană a reușit să apere libertatea de exprimare cu o intransigență, chiar fundamentalism, necunoscute în Europa.⁷⁸

O altă diferență față de sistemul european, constă în faptul că în Statele Unite, despre libertatea de exprimare se discută doar la nivel federal, pe când în cadrul statelor parte la Convenția europeană a drepturilor omului, conceptul libertății de exprimare nu este unic. Curtea europeană nu a standardizat legislația națională a statelor, în timp ce Curtea Supremă din Statele Unite ale Americii a federalizat conceptul libertății de exprimare. Mijloacele judecătorilor sunt diferite în cele două sisteme: în sistemul convențional european statele beneficiază de o marjă de apreciere, inexistentă în sistemul de protecție american.

În reglementarea americană, libertatea de exprimare pare a avea caracter absolut: nimic nu o poate restricționa, cu excepția tulburărilor publice, sub forme violente din partea autorului. Exemplul tipic implică o anumită importanță pentru securitatea națională. În Europa, acesta nu reprezintă exclusiv motivul de limitare a exercitării libertății de exprimare⁷⁹.

Abordarea americană nu are o noțiune obiectivă a libertății de exprimare astfel încât jurisprudența americană conține multe exemple ce ilustrează concepția ce impune obligația de a se abține de la toate ingerințele nejustificate și care exclude ideea oricărei ingerințe a autorităților statului în exercitarea acesteia, în scopul promovării pluralismului curentelor de exprimare socio-culturale, chiar și prin sancționarea comportamentului particularilor.⁸⁰ Curtea Supremă americană a respins în mod constant ideea că ar trebui să atenueze efectele puterii economice a unor grupuri în scopul promovării libertății de exprimare a indivizilor sau a grupurilor considerate defavorizate.⁸¹

BIBLIOGRAFIE:

- Abramowicz, David, *Calculating the public interest in protecting journalists' confidential sources*, în *Columbia Law Review*, vol. 108, 2008
- Alford, Roger P., *Free Speech and the Case for Constitutional Exceptionalism: The First Amendment in Cross-Cultural Perspective: A Comparative Legal Analysis of the Freedom of Speech*, în *Michigan Law Review*, Vol. 106, 2008,
- Bakircioglu, Onder, *Freedom of Expression and Hate Speech*, în *Tulsa Journal of Comparative & International Law*, Fall, Vol. 16, 2008

⁷⁸*Ibidem*.

⁷⁹ Elisabeth Zoller, *op. cit.*, p. 808.

⁸⁰ Laurent Pech, *op. cit.*, p. 105.

⁸¹ *Miami Herald Co. v. Tornilo*, 418 U.S. 241 (1974).

- Barker, Lucius J., Barker Jr. Twiley W., *Civil Liberties and the Constitution. Cases and Commentaries*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1990
- Burgelin, Jean-François, *L'article 10 de la Convention Européenne des droits de l'homme*, in *Mélanges en l'honneur de Philippe Leger. Le droit à la mesure de l'homme*, Editions Pedone, Paris, 2006
- Paul Cliteur, *The Changing Nature of the Freedom of Speech*, *Geschakeld Recht*, Kluwer-Deventer, 2009
- Cohen-Jonathan, Gérard, *La Convention européenne des droits de l'homme*, Edition Economica, Paris, Presses Universitaires D' Aix -Marseille, Aix-en-Provence, 1989
- (eds.) van Dijk, Pieter; van Hoof, Fried; van Rijn, Arjen; Zwaak, Leo; *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Fourth Edition, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2006
- Feldman, Stephen M., *Free Speech, World War I, and Republican Democracy: The Internal and External Holmes*, in *First Amendment Law Review*, Vol. 6, 2008
- de Fontbressin, Patrick, *La liberté d' expression et ses limites*, in (dir.) Pierre Lambert, *Les parties liberticides de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 2005
- Freedman, Eric M., *Reconstructing Journalists' Privilege*, in *Cardozo Law Review*, vol. 29, 2008
- Gardbaum, Stephen, *The Myth and Reality of American Constitutional Exceptionalism*, in *Michigan Law Review*, Vol. 107, December 2008
- Gerber, Scott D., *The Politics of Free Speech*, in *Social Philosophy and Policy Foundation*, 2004
- Goldman, Sheldon, *Constitutional Law. Cases and Essays*, Second Edition, Harper Collins Publishers, 1991
- Guinn, David E., *Philosophy and Theory of Freedom of Expression*, in *International Human Rights Law Institute, DePaul University College of Law*
- Heyman, Steven J., *Righting the Balance: An Inquiry into the Foundations and Limits of Freedom of Expression*, in *Boston University Law Review*, Vol. 78, 1998
- Krotoszynski, Ronald J., *The Perils and the Promise of Comparative Constitutional Law: The New Globalism and the Role of the United States in Shaping Human Rights*, in *Arkansas Law Review*, Vol. 61, 2009
- Kumm, Mattias, *Constitutional rights as principles: on the structure and domain of constitutional justice*, in *International Journal of Constitutional Law*, Volume 2, Number 3, 2004
- Martinez-Torrón, Javier, *Freedom of Expression versus Freedom of Religion in the ECHR*, in (ed.) Andras Sajó, *Censorial sensitivities: free speech and religion in a Fundamentalist World (Issues in Constitutional Law)*, Boom Eleven International, 2007
- Maruste, Rait, *The Scope and Limits of Freedom of Expression (Article 10 of ECHR)*, in *Bulletin des droits de l'homme*, no. 11/12, 2005, p. 94.
- Mason, Alpheus Thomas; Beaney, William M.; Stephenson, Jr. Donald Grier; *American Constitutional Law. Introductory Essays and Selected Cases*, Seventh Edition, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1983

- McDonald, Barry P., *The First Amendment and the Free Flow of Information: Towards A Realistic Right to Gather Information in the Information Age*, în *Ohio State Law Journal*, vol. 65, 2004
- Parker, Ellen, *Implementation of the UK Terrorism Act 2006*, în *Emory International Law Review*, No. 21, 2007
- Pizzorusso, Alessandro, *The Constitutional Treatment of Hate Speech*, în *Académie Internationale de Droit Comparé/ International Academy of Comparative Law, Convergence of legal systems in the 21th century (La convergence des systèmes juridiques au 21e siècle), General Reports delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law (Rapports généraux du XVIe Congrès de droit comparé) Brisbane, Australia, 2002, Bruylant, Bruxelles, 2006*
- Porter, Jaime M., *Not Just "Every Man": Revisiting the Journalist's Privilege Against Compelled Disclosure of Confidential Sources*, în *Indiana Law Journal*, vol. 82, 2007
- Pritchett, C. Herman, *Constitutional Civil Liberties*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1984
- Rudenstine, David, *A reporter keeping confidences: more important than ever*, în *Cardozo Law Review*, vol. 29, 2009
- Saito, Natsu Taylor, *Human Rights, American Exceptionalism, and the Stories We Tell*, în *Emory International Law Review*, Vol. 23, 2009
- Schauer, Frederick, *Freedom of Expression Adjudication in Europe and America: A Case Study in Comparative Constitutional Architecture, Comparative Constitutional Architecture*, Harvard University, John. F. Kennedy School of Government, Faculty Research Working Papers Series, February 2005
- Sudre, Frédéric, *Droit communautaire et liberté d'information au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*, în *European Journal of International Law*, Vol. 31, 1991
- Sudre, Frédéric; Marguénaud, Jean-Pierre; Andriantsimbazovina, Joël; Gouttenoire, Adeline; Levinet, Michel; *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, 3e édition, Presse Universitaire de France, Paris, 2005
- Tribe, Laurence H., *Constitutional Choices*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1985
- Tudorică, Adrian; Bogdan, Dragoș; *Articolul 10. Dreptul la libertatea de exprimare*, în (coord.) Dragoș Bogdan, Mihai Selegean, *Drepturi și libertăți fundamentale în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Editura All Beck, București, 2005
- Weisburd, Arthur Mark, *Freedom of Expression and Association*, în *Comparative Human Rights Law. Vol. I. Expression, Association, Religion*, Carolina Academic Press, Comparative Law Series, Durham, 2008
- White, Aaron. D., *Free Speech Protection for the International Internet*, în *DePaul Law Review*, Vol. 58, Winter, 2009
- Wildhaber Luzius, *The European Court of Human Rights - 1998-2006. History, Achievements, Reform*, N.P. Engel Publisher, 2006
- Wilson, Garham, *Exceptionalism in a Time of Stress*, în *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Spring 2009
- Zoller, Elisabeth, *Freedom of Expression: "Precious Right" in Europe, "Sacred Right" in the United States?*, în *Indiana Law Journal*, Summer, 2009, 84 Ind. L.J. 803